

KÖY ENVANTER ETÜDLERİ'NE GÖRE TÜRKİYE'DE TARIMSAL TOPRAKLARIN DAĞILIMI

Doç. Dr. Gürân ÇELEBİCAN

I. Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü'nce 1962 yılı ortasında başlatılan «Köy Envanter Etüdleri» tamamlanmış ve elde edilen bilgilerin yayınlanması 1971 yılı sonunda bitirilmiş bulunmaktadır. Başlangıçta, Köy Envanter Etüdleri'nin 1967 yılı içinde, başka bir deyişle, BBYKP döneminde, tamamlanması öngörülmüştü. Bununla birlikte, 1967 yılı sonuna kadar ancak 26 ilimize ilişkin Köy Envanter Etüdleri yayınlanabilmiştir; öteki 41 ile ait Köy Envanter Etüdleri'nin yayını ise 1968-1971 yıllarına rastlamaktadır.

Köy Envanter Etüdleri, Türkiye'nin 67 ilindeki bütün köyleri kapsayan ve çeşitli konuları ilgilendiren bilgiler vermekte, bu niteliğiyle büyük önem taşımaktadır. Köy Envanter Etüdlерinde köylerin coğrafi durumları, iklim koşulları, nüfus özellikleri, toplumsal yönleri, kamusal hizmetlerden yararlanma dereceleri, su kaynakları, iktisadi yapıları hakkındaki bilgiler yanında, tarımsal toprakların çeşitleri, kullanılma biçimleri ve çiftçi aileleri arasındaki dağılımı ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Bu bilgiler, ülkemizdeki bütün köyler tek tek gezilerek derlenmiş bulunmaktadır. Nüfus istatistikleri bir yana bırakılırsa, Türkiye'de bütün köyleri kapsayan ve doğrudan doğruya köydeki gözlemlere dayanan başka bilgi kaynağı yoktur. Ancak, Köy Envanter Etüdleri ile derlenmiş olan bilgiler değerlendirilirken, bazı noktaların gözden uzak tutulmaması gerekir :

a) Köy Envanter Etüdleri'nin başlangıçta, beş yıllık bir süre içinde bitirilmesi tasarlanmıştır; fakat Etüdlер, yedi yılda tamamlanabilmiştir. Bu sürenin oldukça uzun olması, 67 ilde yapılan Etüdlерden elde edilen bilgilerin toplanması yoluyla, Türkiye ölçüsünde ve anlamlı sonuçlara varılmasını güçleştirmektedir. Gerçekten de, beş ilâ yedi yıl önce derlenen bilgilerin yansıttığı olgularda zamanla bazı değişmelerin meydana gelmiş olduğu kesinlikle söylenebilir. Bu nedenle, Köy Envanter Etüdleri'ne dayanan Türkiye ölçüsün-

deki toplamların, belli bir zaman noktasındaki durumu göstermedikleri unutulmamalıdır. Öte yandan, iller arasında karşılaştırmalar yaparken, bilgilerin derleniş tarihleri arasındaki zaman aralığı, önemli bir güçlük olarak ortaya çıkmaktadır.

b) Köy Envanter Etüdlere, il ve ilçe merkezleri ile köy sınırları dışında kalan yerleri kapsamamaktadır. İl merkezlerinin kapsam dışı bırakılmış olması, önemli bir sakınca yaratmasa bile, ilçe merkezlerinin ve köy sınırları dışında kalan yerlerin Etüdlere alınmaması, özellikle toprağa ilişkin bilgilerin eksiksiz toplanmasını engelleyen bir boşluk meydana getirmektedir.

c) Devlet çiftlikleri de Köy Envanter Etüdlere'nin kapsamı içine alınmamıştır. Bununla birlikte, Devlet çiftlikleriyle ilgili bilgiler başka kaynaklardan elde edilebileceğine göre bu, büyük bir eksiklik sayılmamalıdır.

d) Köy Envanter Etüdlere'nde tarımsal toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımını gösteren istatistikler, her ailenin işlediği toprakların büyüklüğüne ilişkin sınıf aralıklarını eşitlememiştir; sınıf aralıkları, 10, 15, 25 ve 100 dönüm arasında değişmektedir. Öte yandan, 200 dönümden geniş topraklar toplam olarak gösterilmiş, bu topraklar büyüklüklerine göre sınıflandırılmamıştır. Oysa, 200 dönümden daha geniş toprakların çeşitli büyüklükler arasındaki dağılımını bilmek, önemli yararlar sağlayabilir.

e) Köy Envanter Etüdlere ile elde edilen bilgilerin, özellikle toprağa ilişkin olduğu ölçüde, güvenilirlik derecesi tartışmaya açıktır. Her ne kadar, köylerle ilgili olup il ya da ilçe merkezlerinde bulunması gereken tapu ve vergi kayıtları, yapılan kadastro çalışmalarını gösteren bilgiler ve benzerleri, Etüdlere başlanmadan önce ilgililerden elde edilmekte ve bunlar, köylerde toplanan bilgileri denetlemede kullanılmakta ise de, Köy Envanter Etüdlere, aşında, sorulara köylülerin verdiği cevaplara dayanmaktadır. Köylülerin, salt bilgi yetersizliği ya da çeşitli kaygular yüzünden sorulara doğru cevap verememiş oldukları, gerçeklere yakın bir ihtimal olarak düşünülebilir. Uygulamada Köy Envanter Etüdlere yapan araştırmacılar, elde edilen bilgilerin doğruluk derecesini araştırmak amacıyla köy sınırları içindeki toprakları gezerek gözlemlerini köylülerin verdikleri cevaplarla karşılaştırmışlardır. Ancak, gözlemlerle cevaplar arasında tutarsızlık ortaya çıktığı zaman nasıl bir işlem yapıldığı bilinmemektedir.

Bir ilin bütün köylere ilişkin bilgiler derlendikten sonra bunların doğruluk derecesi örnekleme yoluyla bir kez daha araştırıl-

miştir. Öyle ki, her ilde bir yüksek ziraat mühendisi, örnekleme yoluyla köylerin % 10'unu seçmiş ve bu köylere giderek toplanan bilgileri denetlemiştir. Denetleme için, Köy Envanter Etüdüleri'nin dayandığı anketlerdeki sorular 9 ana gruba ayrılmış ve her gruba taşıdığı öneme göre 1000 üzerinden belli bir toplam puan verilmiş, grublara verilen toplam puanlar da grupları oluşturan sorular arasında önem sırasına göre paylaştırılmıştır. Ayrıca, her soru için belli bir yanılma payı saptanmıştır. İlk incelemede toplanan bilgiler, denetlemeyi yapan yüksek ziraat mühendisinin elde ettiği bilgilerle karşılaştırılmıştır. Önceden saptanan yanılma paylarından daha büyük sapmalar gösteren sorulara verilmiş olan puanlar, bu soruların bağlı olduğu grupların toplam puanından düşülerek varılan sonuç, grubun toplam puanına bölünmüş ve böylece her soru grubunun doğruluk derecesi yüzde olarak hesaplanmıştır. Bu işlem, % 10 oranında örnek seçilen her köy için ayrı ayrı yapılmış ve köyler ortalaması alınarak her soru için il düzeyindeki doğruluk derecesi yüzde olarak bulunmağa çalışılmıştır. Böylece hesaplanan doğruluk derecesi % 65'in altına düşen Köy Envanter Etüdülerini yapan araştırmacıların bütün incelemeleri başarısız sayılarak yenilenmesi yoluna gidilmiştir.

Bu denetleme, belli bir yarar sağlasa bile, % 35'e ulaşan bir sapmayı önceden kabul ettiği için, yine de Köy Envanter Etüdüleri'nde oldukça önemli bir yanılma payının bulunabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Öte yandan, yenilene Köy Envanter Etüdüleri'nin denetleme anketine yaklaşma eğilimi taşıyabilecekleri düşünülebilir. Böyle bir eğilim varsa, Etüdüleri yenilemenin fazla bir yarar sağlamayacağı açıktır. Kaldı ki denetlemenin, Köy Envanter Etüdü yapılan 67 ilin tümünde uygulanıp uygulanmadığı bilinmemektedir.

II. Köy Envanter Etüdüleri ile toplanan bazı bilgiler, başka kaynaklardan elde edilen benzeri bilgiler ile karşılaştırıldığı zaman, arada bazan önemli sayılabilecek farkların ortaya çıktığı görülmektedir :

a) Köy Envanter Etüdüleri, 67 ile bağlı 35.640 köyü ve bucak kapsamaktadır. Köy ve bucak sayısı 1960 nüfus sayımına göre 35.441, 1965 sayımına göre ise 35.638'dir. Köy ve bucak sayıları bakımından Köy Envanter Etüdüleriyle nüfus sayımları arasında dikkati çeken bir fark yoktur.

b) İl ve ilçe merkezlerinin kapsadığı alanlar bir yana bırakılırsa Köy Envanter Etüdüleri, 67 ilin yüzölçümünü 701.261.858,5 dö-

nüm ya da 701.262 km² olarak göstermektedir. Bu toplama göllerin girmediği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin yüzölçümü, gölleri de kapsamak üzere, 1960 yılında 776.980 km², 1965 yılı istatistiklerinde 780.576 km², 1970 yılı istatistiklerinde ise 779.445 km² olarak tahmin edilmiştir.¹ Bu büyüklükler izdüşüm alanı olup, gerçek alan 1970 yılı istatistiklerinde 814.680 km² olarak gösterilmiştir. Buna göre, Köy Envanter Etüdleriyle bulunan toprak genişliği, 1970 yılı istatistiklerindeki izdüşüm alanından 78.183 km², gerçek alandan da 113.418 km² daha küçüktür. 10.024 km² tutan göller² ve 4.084 km² lik bir alanı kapsayan Devlet kurumlarına ve çiftliklerine ait topraklar³ düşülürse, birinci fark 64.075 km² ye, ikincisi de 99.310 km² ye inmektedir. Rakamlar arasındaki ayrılığın, Köy Envanter Etüdleri'nin kapsamına girmeyen 67 il ve 571 ilçe merkezindeki topraklardan, ulusal güvenlik kaygusuyla toplama sokulmayan İmroz ve Bozcaada'daki topraklardan, baraj göllerinden,⁴ köy sınırları dışında kalan yerlerden ve bazı ölçüm yanlışlıklarından ileri geldiği düşünülebilir.

c) Kültüre elverişli toprakların genişliği, Köy Envanter Etüdleri'nde 606.739.274,5 dönüm (606.739. km²) olarak saptanmıştır. Buna göre, kültüre elverişli olmayan toprak genişliği de 94.522.584 dönümü ya da 94.522,6 km² yi bulmaktadır. Bir karşılaştırma yapabilmek için Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınladığı istatistiklere bakılırsa, kültüre elverişli toprakların 1962'de 645.980 km², 1963'de 649.610 km², 1964'de 649.620 km² ve 1965'de yine 649.620 km² olarak tahmin edildiği görülür.⁵

¹ Bk. D. İ. E. : Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-65, Ankara, Yayın No : 510, sh. 2, 219.

D. İ. E. : Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1970, Ankara 1972, Yayın No : 698 sh. 1-2.

² D. İ. E. : Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-65 sh. 12.

³ D. İ. E. : 1963 Genel Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları, Ankara 1965, Yayın No : 477, sh. 6.

⁴ Yüzölçümü 5 km² ve daha fazla olan baraj göllerinin toplam genişliği, 673,2 km² tutmaktadır. Bk. D. İ. E. : Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-65, sh. 6.

⁵ D. İ. E. : Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-65 sh. 219, tablo 211'den yararlanarak hesaplanmıştır. İmar ve İskân Bakanlığı'nca yayımlanan istatistiklerde kültüre elverişli toprakların yüzölçümü 575.682 km² ya da 575.682.650 dönüm, tarımsal toprakların genişliği 277.888 km², ormanlık alanlar 179.362' km², çayır ve meralar da 118.431 km² olarak gösterilmektedir. Bk. İmar ve İskân Bakanlığı Plânlama ve İmar Genel Müdürlüğü, Bölge Plânlama Dairesi : Doğu Karadeniz Bölgesi, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni, Ankara 1972, sh. 77. tablo : 37.

Köy Envanter Etüdüleri'ne göre 67 ildeki kültüre elverişli toprakların çeşitli kullanım yerleri arasındaki dağılımı şöyledir :

Tarla	: 270.301.651 dönüm	İncirlik	:	103.891 dönüm
Mera	: 137.692.772	» Fıstıklık	:	36.148 »
Çayır	: 860.621	» Palamutluk	:	274.462 »
Bağ-bahçe	: 15.408.240	» Çaybahçesi	:	490.843 »
Ağaçlık	: 5.377.677	» Kavaklık	:	87 »
Sebze bahçesi	: 1.400.292	» Meyva bahçesi	:	4.470 »
Zeytinlik	: 2.549.250	» Orman	:	172.220.415 »
		TOPLAM	:	606.720.819 »

Köy Envanter Etüdüleri'ndeki kültüre elverişli toprakların genişliği (606.739.274,5 dönüm) ile, yukardaki tabloda bulunan toplam arasında ortaya çıkan 18.455 dönümlük farkın 18.191 dönümü, Şereflikoçhisar'da askerî kamulaştırma alanı olarak belirlenen toprakların kullanım yerinin gösterilmemesinden, 264 dönümü ise düzeltilme olanağı bulunamayan baskı yanlışlarından ileri gelmektedir.

Köy Envanter Etüdüleri'nden elde edilen sonuçlar, tarla, orman, mera ve çayırlar dışındaki toprakların birbirleriyle toplanması yoluna gidilerek, D. İ. E.'nin düzenlediği istatistiklerle aşağıda gibi karşılaştırılabilir.⁵

	1962	1963	1964	1965	K.E.E.
Tarlalar	: 232.150 km ²	239.130	238.430	238.410	270.301
Çayırlar ve meralar	: 285.980 »	282.570	282.860	282.320	138.554
Bağ, bahçe, sebzelik ve ağaçlıklar	: 22.010 »	22.070	22.490	23.050	25.645
Ormanlar	: 105.840 »	105.840	105.840	105.840	172.220
TOPLAM	: 645.980 »	649.610	649.620	649.620	606.720

Bu tabloda, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınladığı istatistiklere oranla, Köy Envanter Etüdüleri ile derlenen bilgilerin ormanları çok daha geniş, mera ve çayırların kapsadığı alanları ise aşağı-yukarı yarı yarıya daha küçük gösterdiği dikkati çekmektedir. Öte yandan, Köy Envanter Etüdüleri'nde, tarla olarak kullanılan toprakların yüzölçümü de D. İ. E. rakamlarına göre daha büyük görünmektedir. Çayır ve meraların genişliği hakkında iki istatistik kaynağının verdiği bilgiler arasındaki çok büyük farkın nereden doğduğunu açıklayabilmek ve hangi bilginin gerçeğe daha yakın olduğunu söyleyebilmek güçtür. Buna karşılık, ormanla kaplı alanların genişliği hakkında Köy Envanter Etüdüleri'nde verilen bilginin daha doğru olduğu ileri sürülebilir. Gerçekten de, Orman Bakanlığı'nca

yürütülen amenajman çalışmaları tamamlanmadan önce kesinlikle saptanamıyacak olan Türkiye'nin orman alanı, 1968 yılından beri 182.730 km² tahmin edilmektedir.⁶ Bu yüzölçümü, Köy Envanter Etüdleri'ndeki rakama daha yakındır.

III. Köy Envanter Etüdleri, Türkiye'nin köylerinde yaşayan tüm ailelerin ve bunlar arasında çiftçilikle uğraşanların sayılarına, kültüre elverişli toprakların çiftçi aileleri arasında dağılışına, hiç topraksız aileler ile köyde toprağı olup da sürekli olarak kentlerde oturan ailelerin sayısına ilişkin bilgiler de vermektedir :

a) Köy Envanter Etüdleri'ne göre köylerde ve bucaklarda oturan, geçimlerini tarımdan ya da başka faaliyetlerden sağlayan tüm ailelerin sayısı 4.282.838'dir; karı, koca ve birlikte oturan evlenmemiş çocuklar bir aile kabul edilmiştir. Köylerde oturan aileler, 1960 nüfus sayımında 3.136.701, 1965 sayımında ise 3.491.727 olarak saptanmıştır.⁷ Köy Envanter Etüdleri'ne göre, 4.282.838 ailenin 4.125.534'ü çiftçilikle uğraşmakta, 157.304'ü ise geçimlerini tarım dışı faaliyetlerden sağlamaktadır.

b) 4.125.534 çiftçi ailesinden 2.857.442'si tarımsal topraklara sahip olup, bunlara ait toprakların yüzölçümü 121.078.858 dönümdür. Buna karşılık, hiç toprağı bulunmayan ve ortakçı, kiracı ya da tarım işçisi olarak çalışan çiftçi ailelerinin sayısı, 1.268.092'dir. Topraksız ailelerin 72.787'si ortakçılık, 12.672'si kiracılık, 1.175.959'u da tarım işçiliğı yoluyla hayatlarını kazanmaktadır. Van'daki 6.674 topraksız ailenin durumu belirlenmemiştir. Topraksız çiftçi ailelerinin tüm çiftçi ailelerine oranı % 30,75'dir. Toprağı olmayan ailelerin yaklaşık olarak % 6 sı ortakçı, % 1'i kiracı ve % 93'ü tarım işçisi olarak çalışmaktadır.

c) Çiftçi ailelerine ait toprakların çeşitli kullanım yerleri arasındaki dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir

Tarla	: 113.576.192 dönüm	Palamutluk	: 44.145 dönüm
Bağ	: 3.042.482	» İncirlik	: 59.880 »
Meyvalık	: 2.103.924	» Fıstık çamı	: 4.654 »
Sebzelik	: 610.027	» Ağaçlık	: 157.097 »
Kavaklık	: 579.860	» Çay bahçesi	: 127.645 »
Çayır	: 168.691	» Narenciye	: 1.719 »
Söğütlük	: 12	» Mera	: 640 »
Zeytinlik	: 601.987	» TOPLAM	: 121.078.955 »

⁶D. İ. E. Tarım İstatistikleri Özeti 1970, Ankara 1971, Yayın No : 632 sh. 7.

⁷Bk. D. İ. E. : Genel Nüfus Sayımı, 23.10.1960, Ankara, Yayın No : 452, sh. 514; D. İ. E. : Genel Nüfus Sayımı 24.10.1965, Ankara 1969, Yayın No : 568 sh. 667.

Çiftçi ailelerine ait topraklar içinde kavaklık alanlar ile meyvahlıkların, yukardaki kesimin «c» bölümünde verilen 67 il topraklarından önemli ölçüde geniş olması dikkati çekmektedir. Öte yandan, ağaçlık alanların yüzölçümü, sözü edilen kesimde gösterilenden çok daha küçüktür. Buna bakarak, ilgili tabloların dayandığı bilgilerden derlenirken, ağaçlık alanların ağaç türlerine göre bölünüşünde farklı tanımlara dayandırılması sürülebilir.

d) Çiftçi ailelerine ait toprakların büyüklük ve toplam yüzölçümü yönünden aile işletmeleri arasındaki dağılımı şöyledir :

	Aile	Yüzde	Yığılmış yüzdelere	Toprak (dönüm)	Yüzde	Yığılmış yüzdelere
0 - 10	871.267	30.50	30.50	5.148.583,5	4.25	4.25
11 - 25	738.388	25.84	56.34	13.293.505	10.98	15.23
26 - 50	611.683	21.40	77.74	22.867.244	18.89	34.12
51 - 75	248.654	8.70	86.44	15.408.165	12.73	46.85
76 - 100	146.259	5.12	91.56	13.094.714	10.81	57.66
101 - 200	172.229	6.03	97.59	24.381.613	20.14	77.80
200 +	68.962	2.41	100.00	26.885.034,5	22.20	100.00
TOP.	2.857.442	100.00		121.078.859	100.00	

Köy Envanter Etüdüleri'nden yararlanarak düzenlenmiş olan yukarıdaki tablo, çiftçi ailelerine ait toprakların beşte birinden çoğunun (% 22 sinin) 200 dönümden büyük olduğunu ve ailelerin sadece % 2,4'ünün elinde bulunduğunu göstermektedir; yine aynı tabloya göre, toprakların üçte birinden biraz fazlası 50 dönüm ya da daha küçük olup, ailelerin % 78'ine ait bulunmaktadır. Ailelerin % 91,5'i toprakların % 60'ndan azına sahip olduğu halde, ailelerin % 8,5'i toplam toprakların % 40'ndan fazlasını elinde tutmaktadır. Elde edilen bu sonuçlara bakarak, ailelerin büyük çoğunluğunun, küçük yüzölçümlü ve toplam içinde oldukça önemsiz bir yer kapsayan topraklar üzerinde yığılmış oldukları söylenebilir.

e) Köy Envanter Etüdüleri'ne göre bir köyde toprağı olup da kentlerde yaşayan ailelerin sayısı 301.609, bunların çiftçi ailelerine oranı % 7,3, topraklı çiftçi ailelerine oranı ise % 10,5'dir. Kentlerde oturan ailelere ait toprakların genişliği 25.259.183 dönüme ulaş-

maktadır. Bu ailelerin elindeki toprakların, mera, ayır ve orman dışında kalan kültüre elverişli topraklara oranı % 8,5, ifti ailelerine ait topraklara oranı da % 20.9'dur.

f) Türkiye'deki 726 köyde toprakların tüm olarak ya tek bir kişiye, ya bir aileye ya da bir sülâleye ait bulunduğu, Köy Envanter Etüdleri'nden anlaşılmaktadır. Bu köylerin 262'sinde toprakların tümü bir kişiye, 259'unda bir aileye ve 205'inde de bir sülâleye aittir.

g) Köy Envanter Etüdleri'ne göre, 67 ilimizdeki kültüre elverişli boş hazine topraklarının yüzölçümü 4.922.864 dönüm tutmaktadır.

IV. Köy Envanter Etüdleri ile derlenen bilgiler, Türkiye toplamı olarak ele alınıp incelendiği zaman ortaya çıkan tablonun özellikleri, birbirine benzeyen illerimiz kümeler halinde biraraya getirildiğinde daha da göze çarpar bir görünüm kazanmaktadır. Her sınıflamada olduğu gibi, 67 ilimizi kümelere ayırırken kullanılacak ölçüler de az ya da çok keyfi olacaktır. Bu amaçla başvurulacak ölçüler, illerin çeşitli özelliklerini yansıtabilecekler arasından seçilebilir : illerdeki toprak dağılımı, iktisad yapı, tarımsal faaliyetlerin konusu, kamusal hizmetlerden yararlanma derecesi, okuma yazma bilenlerin oranı v.b. gibi. Öte yandan, seçilen ölçünün uygulanışı da bir bakıma keyfilik taşıyabilir; örneğin, okuma yazma bilenlerin oranı ölçü olarak seilmişe iller, çeşitli oranlar saptanarak kmelendirilebilir. Bu oranların nasıl belirleneceğini ya da sıralanacağını gösterecek nesnel bir kural bulmak güçtür. İncelememizde, iller kmelendirilirken, toprak dağılımı ölçüsü kullanılacaktır. Seçilen ly uygulamak iller, topraklı ifti ailelerinin % 75'i, toprakların : i) % 20'sine, ya da daha azına ii) % 30'una ya da daha azına, iii) % 40'ına ya da daha azına ve iv) % 50'sine ya da daha azına sahip oluşuna göre dört kümeye ayrılacaktır.

a) Aşağıdaki tabloların birincisi, dört küme ilde, topraklı ifti aileleri ile bunlara ait topraklar toplamının çeşitli işletme büyüklükleri arasındaki dağılımını mutlak sayılar, ikincisi ise oranlar olarak göstermektedir.

	I. ci Küme		II. ci Küme		III. cü Küme		IV. cü Küme		TOPLAM	
	Aile	Toprak (Dönüm)	Aile	Toprak (Dönüm)	Aile	Toprak (Dönüm)	Aile	Toprak (Dönüm)	Aile	Toprak (Dönüm)
0-10	61.085	276.778	116.311	624.300	371.350	2.196.288	322.521	2.051.217,5	871.267	5.148.583,5
11-25	27.346	468.220	81.948	1.452.730	324.080	5.821.501	305.014	5.551.054	738.388	13.293.505
26-50	16.861	620.093	61.831	2.310.865	279.139	10.427.554,5	253.852	9.508.731,5	611.683	22.867.244
51-75	7.002	431.927	25.512	1.581.323	125.241	7.726.664	90.899	5.668.251	248.654	15.408.165
76-100	5.882	541.956	19.933	1.798.099	74.170	6.630.091,5	46.274	4.124.567,5	146.259	13.094.714
101-200	8.557	1.255.240	34.067	5.146.072	92.766	12.904.750	36.839	5.075.551	172.229	24.381.613
200 +	5.596	3.825.499	19.436	8.028.037	35.572	12.243.238,5	8.358	2.788.260	68.962	26.788.034,5
TOP.	132.329	7.419.713	359.038	20.941.429	1.302.318	57.950.087,5	1.063.757	34.767.631,5	2.857.442	121.078.859
Yüzde %	4.63	% 6.13	%12.56	% 17.30	% 45.58	% 47.86	% 37.23	% 28.71	100.00	100.00

I. ci Küme İller : Hakkâri, Siirt, Diyarbakır, Adıyaman, Mardin, Bitlis (6 il)

II. ci Küme İller : Gaziantep, Urfa, Konya, Hatay, Maraş, Bingöl, Malatya, Adana (8 il)

III. cü Küme İller : Antalya, Erzurum, Ağrı, İçel, Niğde, Tunceli, Van, Ankara, Muş, Eskişehir, Sivas, Elâzığ, Nevşehir, Çankırı, Kayseri, Yozgat, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Ordu, Artvin, Muğla, Tokat, Manisa, Gümüşhane Çorum, Amasya, Afyon (29 il)

IV. cü Küme İller : Tekirdağ, Kars, Erzincan, Isparta, Uşak, Bolu, Kütahya, Bilecik, Sakarya, Samsun, Kocaeli, Kırşehir, Edirne, Kırklareli, İstanbul Kastamonu, Balıkesir, Trabzon, Zonguldak, Giresun, Rize, Bursa, Çanakkale, Sinop (24 il).

İLLER	0-10 Dönüm		11-25 Dönüm		26-50 Dönüm		51-75 Dönüm		76-100 Dönüm		101-200 Dönüm		200 + Dönüm	
	Aile	Toprak	Aile	Toprak	Aile	Toprak	Aile	Toprak	Aile	Toprak	Aile	Toprak	Aile	Toprak
I. ci Küme İller	46.16	3.73	20.66	6.31	12.74	8.36	5.30	5.82	4.44	7.31	6.47	16.91	4.23	51.56
Yığılmış oranlar	46.16	3.73	66.82	10.04	79.56	18.40	84.86	24.22	89.30	31.53	95.77	48.44	100.00	100.00
II. ci Küme İller	32.40	2.98	22.82	6.94	17.22	11.04	7.10	7.55	5.55	8.59	9.50	24.57	5.41	38.33
Yığılmış oranlar	32.40	2.98	55.22	9.92	72.44	20.96	79.54	28.51	85.09	37.10	94.59	61.67	100.00	100.00
III. cü Küme İller	28.51	3.80	24.89	10.04	21.44	18.00	9.61	13.33	5.70	11.44	7.12	22.27	2.73	21.12
Yığılmış oranlar	28.51	3.80	53.40	13.84	74.84	31.84	84.45	45.17	90.15	56.61	97.27	78.88	100.00	100.00
IV. cü Küme İller	30.32	5.89	28.67	15.96	23.87	27.35	8.54	16.30	4.35	11.89	3.46	14.59	0.79	8.02
Yığılmış oranlar	30.32	5.89	58.99	21.85	82.86	49.20	91.40	65.50	95.75	77.39	99.21	91.98	100.00	100.00

Tabloların incelenmesi, her il kümesinde, sahip olunan toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımının oldukça büyük farklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Birinci küme illerde topraklı çiftçi ailelerinin % 4 gibi çok küçük bir bölümü, 200 dönümden geniş olan ve toplamın yarısını aşan topraklara sahip olduğu halde, ailelerin 2/3 ü, toplam toprakların 0-25 dönümden oluşan % 10'unu elde tutmaktadır. Bu illerde, toplamın ancak dörtte biri kadar olan ve 0-75 büyüklüğündeki topraklar çiftçi ailelerinin % 85'ine, toplamın dörtte üçüne eşit ve 75 dönümden geniş olan topraklar ise ailelerin sadece % 15'ine ait bulunmaktadır. Topraklı çiftçi ailelerinin % 85'ine ait topraklar, ikinci küme illerde % 37, üçüncü küme illerde % 45 oranında, dördüncü küme illerde ise % 50'nin üstündedir.

Düzenlenen bu tablolara bakarak, çiftçi ailelerinin % 85'e ulaşan büyük bölümünün, en fazla 100 dönümü bulan ve toplam içinde oransal olarak önemsiz bir yer tutan topraklara sahip oldukları sonucuna varılabilir.

b) Köy Envanter Etüdüleri'nden elde edilen bilgilere dayanılarak hazırlanan aşağıdaki birinci tablo, çeşitli büyüklüklerdeki toprakların ve bunlara sahip olan çiftçi ailelerinin il kümeleri arasındaki dağılımını göstermektedir.

Kümeleri oluşturan illerin sayıları ve yüzölçümleri farklı olduğundan, her işletme büyüklüğüne isabet eden ailelerin ve toprakların toplama oranı değişiktir. Bununla birlikte, birinci tablo iki bakımdan ilgi çekmektedir: Her il kümesinde, belli büyüklükteki topraklara sahip olan ailelerin ve bunlara ait toprakların, o toprak büyüklüğünün ilişkin olduğu toplam aileler ve toplam toprak genişliği içindeki oranı aşağı yukarı eşittir. Örneğin, 11-25 dönüm genişliğinde toprağa sahip olan ailelerin % 3,70'i ve 11-25 dönüm genişliğindeki toprakların % 3,52'si birinci küme illerdedir. Buna karşılık, 200 dönümden geniş topraklara sahip olan ailelerin yüzdesi, 200 dönümden geniş toprakların yüzdesinden birinci küme illerde daha küçük, üçüncü ve dördüncü küme illerde daha büyüktür. Bu gözlem, gerek mutlak gerekse oransal bakımdan büyük toprak mülkiyetinin birinci küme illerde daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

c) Kültüre elverişli topraklar ile köylerde yaşayan çiftçi ailelerinin, topraksız ailelerin, köyde toprağı olup da kentlerde oturan ailelerin, topraklı çiftçi ailelerinin ve bunlara ait toprakların il kümeleri arasındaki bölünüşü, mutlak ve oransal olarak aşağıdaki ikinci tabloda gösterilmiştir.

d) Topraksız aileler sayısının çiftçi ailelerine oranı birinci küme illerde % 40,99, ikinci, üçüncü ve dördüncü küme illerde ise sırasıyla % 33,64, % 30,22, % 28,80'dir. Kentlerde yaşayan fakat köylerde toprağı olan ailelere ait toprakların, il kümeleri içindeki oransal önemi de benzer bir sıra izlemektedir. Bu ailelere ait toprakların, toprağına sahip olan çiftçi ailelerine ait tüm topraklara oranı 1. ci, 2. ci, 3. cü ve 4. cü il kümelerinde sırasıyla, % 54,20, % 41,58, % 15,50 ve % 10,28'dir.

e) Türkiye'deki bir kişiye, bir aileye ya da bir sülâleye ait 726 köyün 199'u birinci, 312 si ikinci, 205'i üçüncü ve 10'u da dördüncü küme illerde bulunmaktadır. Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü küme illerde bulunan kişiye ait köyler, sırasıyla 71, 123, 64 ve 4; bir aileye ait köyler yine sırasıyla 94, 104, 59, 2; bir sülâleye ait köyler ise 34, 85, 82, ve 4 tanedir.

f) Kültüre elverişli boş hazine topraklarının genişliği, 1. ci küme illerde 451.197, 2. ci küme illerde 1.240.230, 3. cü ve 4. cü küme illerde ise, sırasıyla, 2.243.279 ve 988.158 dönümdür.

V. Bir önceki kesimde belirtilmeye çalışılan özellikler, il kümelerini oluşturan illerin bazılarında çok daha keskin çizgilerle ortaya çıkmaktadır. Burada bir örnek olmak üzere sadece birinci kümeyi meydana getiren iller ele alınacaktır.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, Hakkâri'de ailelerin sadece % 1'i, genişliği 200 dönümden büyük olan ve toplamın % 38'ini bulan toprakların sahibidir. Siirt'de ailelerin % 3,7'si toprakların % 52,1'ine, Diyarbakır'da ailelerin % 6,6'sı toprakların % 63'üne, Mardin'de ise ailelerin % 4,5'i toprakların % 49'una sahip bulunmaktadır. Buna karşılık Hakkâri'de ailelerin % 99'u toprakların % 62'sine, Siirt'de ailelerin % 96'sı toprakların % 48'ine, Diyarbakır'da ailelerin % 93'ü toprakların % 37'sine, Mardin'de de ailelerin % 95,5'i toprakların % 51'ine sahiptir. Bunlara ait toprakların genişliği 200 dönüm veya daha küçüktür.

Topraksız ailelerin çiftçi ailelerine oranı, birinci kümeyi oluşturan illerden Hakkâri'de % 45, Siirt'de % 42, Diyarbakır'da % 46,8, Adıyaman'da % 34, Mardin'de % 40,8, Bitlis'de % 34,6'dır. Öte yandan kentlerde yaşayan ailelerin köylerde sahip oldukları toprakların, çiftçi ailelerine ait topraklara oranı Hakkâri'de % 5,5, Siirt'de % 21,1, Diyarbakır'da % 86,4, Adıyaman'da % 30,2, Mardin'de % 53,1 ve Bitlis'de % 20,3'ü bulmaktadır.

İLLER :	0 - 10		11 - 25		26 - 50		51 - 75		76 - 100		101 - 200		200 +	
	Aile	Toprak	Aile	Toprak	Aile	Toprak	Aile	Toprak	Aile	Toprak	Aile	Toprak	Aile	Toprak
Hakkâri	76.3	13.1	10.5	8.9	6.2	11.5	2.6	8.1	1.4	6.3	2.0	14.1	1.0	38.0
Yığılmış yüzdeler	76.3	13.1	86.8	22.0	93.0	33.5	95.6	41.6	97.0	47.9	99.0	62.0	100.0	100.0
Siirt	57.2	5.2	17.5	6.3	8.6	6.8	3.9	5.3	3.9	7.8	5.2	16.5	3.7	52.1
Yığılmış yüzdeler	57.2	5.2	74.7	11.5	83.3	18.3	87.2	23.6	91.1	31.4	96.3	47.9	100.0	100.0
Diyarbakır	33.6	1.9	23.8	4.7	16.0	6.9	7.5	5.3	4.3	4.4	8.2	13.8	6.6	63.0
Yığılmış yüzdeler	33.6	1.9	57.4	6.6	73.4	13.5	80.9	18.8	85.2	23.2	93.4	37.0	100.0	100.0
Adıyaman	54.9	6.6	18.4	8.3	10.5	10.3	4.7	7.6	3.5	8.5	4.6	16.7	3.4	42.0
Yığılmış yüzdeler	54.9	6.6	73.3	14.9	83.8	25.2	88.5	32.8	92.0	41.3	96.6	58.0	100.0	100.0
Mardin	33.3	2.9	27.0	7.8	17.6	10.5	6.3	6.4	4.3	6.4	7.0	17.0	4.5	49.0
Yığılmış yüzdeler	33.3	2.9	60.3	10.7	77.9	21.2	84.2	27.6	88.5	34.0	95.5	51.0	100.0	100.0
Bitlis	57.0	4.9	11.5	4.1	7.1	5.7	2.5	3.4	10.1	21.1	9.4	32.8	2.4	28.0
Yığılmış Yüzdeler	57.0	4.9	68.5	9.0	75.6	14.7	78.1	18.1	88.2	99.2	97.6	72.0	100.0	100.0

Kişilere, ailelere ya da sülâlelere ait olan 726 köyün 2'si Hakâri'de, 32'si Siirt'de, 70'i Diyarbakır'da, 2'si Adıyaman'da, 91i Mardin'de, 2'si ise Bitlis'te bulunmaktadır.

VI. Köy Envanter Etüdlere, her il ile ilgili olarak derlenen bilgileri 52 tabloda özetlemektedir. Söz konusu tabloların, birbirleriyle ilişkili olarak incelenmesi bazı tutarsızlıkları ortaya koymaktadır. Gerçekten de, 67 ilimizde kültüre elverişli toprakların toplam yüzölçümü 606.720.819 dönüm tutmaktadır. Bundan, 67 ildeki meraların (137.692.772 dönüm), çayırların (860.621 dönüm) ve ormanların, (172.220.415 dönüm) yüzölçümü düşülürse 295. 947. 011 dönüme ulaşılır. Bu topraklar tarla, bağ ve bahçe, meyvalık, sebzelik, ağaçlık vb. biçimlerde kullanılmaya elverişli alanlardır. Bulunan bu büyüklükten kültüre elverişli boş hazine toprakları (4.922.864 dönüm) çıkartılırsa 291.024.147 dönüm ve bundan da köylerde toprağı olup kentlerde oturan ailelere ait toprakların yüzölçümü (25.259.183 dönüm) düşülürse 265.764.964 dönüm elde edilir. Bu toplamın, topraklı çiftçi ailelerine ait toprakların yüzölçümünden (121.078.995 dönüm) önemli ölçüde (144.685.969 dönüm) daha fazla olduğu görülmektedir. Aradaki farkın nereden doğduğunu anlamak olanağı yoktur. Gerçekten, köylerdeki topraklar, a) köylerde yaşayan ailelere, b) kentlerde oturan ailelere, c) hazineye ait olabilir. Köylerdeki ailelerin sayısı toplam olarak 4.282.838'dir. Bunların içinde 157.304 köylü ailesi geçimlerini tarım dışı faaliyetlerden sağlamakta, 4.125.534 aile de çiftçilikle uğraşmaktadır. Köy Envanter Etüdlere'nin 29 numaralı tablosunda verilen çiftçi aileleri sayısı, aynı tablodaki topraksız aileler sayısı ile 18 numaralı tabloda gösterilen topraklı aileler sayısının toplamına eşittir. Çiftçilikle uğraşan aileler arasında toprağı sahip olanların mülkiyetindeki topraklar, 17 ve 18 numaralı tablolarda verilen bilgilerin toplamıyla bulunacağı gibi, 121.078.995 dönüm tutmaktadır. Kültüre elverişli boş hazine toprakları ile kentlerde yaşayan ailelerin köylerdeki toprakları daha önce hesaba katıldığına göre, genişliğı 145 milyon dönüme yaklaşan tarımsal toprakların kime ait olduğu hususunda üç ihtimal düşünülebilir :

a) Köyde yaşayan ve tarım dışı faaliyetlerle uğraşan 157.304 aile, bu toprakların mülkiyetine sahip bulunmakta ve bunları kiraya, ortakçiya, yarıcıya vermektedir.

b) Söz konusu topraklar, hazineye ait olup, çiftçi ailelerince kiralanarak ya da kiralanmadan işlenmektedir.

c) Köy Envanter Etüdüleri'nde topraklı çiftçi ailelerine ait topraklar olduğundan küçük gösterilmiş ve böylece mülkiyet durumu belirlenmeyen 145 milyon dönüm genişliğinde toprak farkı ortaya çıkmıştır.

Sadece birinci ihtimalin gerçeklere uygun olduğu varsayılırsa, tarım dışı faaliyetlerle uğraşp topraklarını kiraya, ortakçıya, yarıcuya veren ailelerin ortalama 920 dönüm toprağa sahip buldukları sonucuna varılır. Ancak, çiftçilikle uğraşmayan ailelerin tümünün, doğrudan doğruya işlemedikleri topraklara sahip olduklarını kabul etmek gerçeklere uygun düşmez. Köylerde yaşayan ve küçük ölçüde ticaret, el sanatları ve benzerleri yoluyla hayatını kazanan topraksız aileler de vardır. Bunların sayısı ne kadar çok ise, tarım dışı faaliyetlerle uğraşan ailelere ait olması gereken toprakların ortalama yüzölçümü o ölçüde genişleyecektir.

Öte yandan, sadece ikinci ihtimalin doğru olduğu varsayılırsa, hazinenin çiftçi ailelerine ait topraklardan daha geniş topraklara sahip bulunduğu sonucuna varılır ki bu da kolayca kabul edilemez.

Son olarak, üçüncü ihtimalin tek başına yeterli bir açıklama sayılamıyacağı söylenebilir. Her ne kadar, Köy Envanter Etüdüleri'nde çiftçi ailelerine ait toprakların genişliği, başka kaynaklarda, örneğin 1963 Genel Tarım Sayımı'nda gösterilenden⁸ daha küçükse de, % 100'ü aşan bir yanılma oranı kabul edilemeyecek kadar yüksek görünmektedir.

Bu duruma göre, 145 milyon dönüme yaklaşan toprakların ki-me ait olduğu sorusuna kesin bir cevap verilememekte ise de, bunların hiç olmazsa bir bölümünün tarım dışı faaliyetlerle uğraşan köylü ailelerinin, bir bölümünün ise hazinenin mülkiyetinde olduğu düşünülebilir. Ayrıca, çiftçi ailelerine ait toprak genişliğinin de Köy Envanter Etüdüleri'nde gerçektekenden daha küçük gösterildiği ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır.

VII. Köy Envanter Etüdüleri ile sağlanan bilgilerin, Türkiye'deki tarımsal toprakların çiftçi aileleri arasındaki dağılımını kesinlikle ortaya koyduğunu ileri sürmek kolay olmasa gerekir. Bununla birlikte, elde edilen bilgiler, bu konuda bazı sonuçlara varmağa yardımcı olabilir. Ashında, Köy Envanter Etüdüleri'ndeki bilgilere

⁸ D. İ. E. : 1963 Genel Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları, sh. 6.

dayanılarak ulaşılabacak sonuçları, başka kaynaklardan sağlanan bilgiler de destekler görünmektedir.⁹

Köy Envanter Etüdüleri'yle derlenen bilgiler bir gösterge olarak kabul edilirse, Türkiye'de tarımsal toprak mülkiyetinin çiftçi aileleri arasındaki dağılımının adaletsiz ve dengesiz bir nitelik gösterdiği sonucuna kolaylıkla ulaşılmaktadır. Çiftçi ailelerinin büyük çoğunluğu küçük topraklara sahip olup, bunlara ait toprakların toplama oranı dikkati çekecek kadar düşüktür. Oysa, çiftçi ailelerinin oldukça küçük bir bölümüne ait topraklar, 200 dönümden büyük oldukları halde toplam içinde yüksek bir orana sahiptir. Öte yandan, köylerin 1/50'sinden fazlasında toprakların tümü, bunları işleyenlerin değil, tek bir kişinin, tek bir ailenin ya da sülâlenin mülkiyetindedir. Bu durum, yüzyılımızın koşullarıyla bağdaşmadığı gibi önemli iktisadi, toplumsal, hatta siyasal sakıncalar yaratabilecek niteliktedir. Buna karşılık, topraksız çiftçi ailelerinin toplam çiftçi aileleri içindeki oranı çok yüksektir. Bunlar kiracı, ortakçı ya da tarım işçisi olarak çalışıp hayatlarını kazanmaktadır. Özellikle, sayıları fazla olan tarım işçileri ile ortakçılar, en ufak iktisadi ya da sosyal güvenlikten yoksundurlar. Ayrıca, doğrudan doğruya çiftçilik yapmayan ve sürekli olarak kentlerde yaşayan ailelerin köylerde sahip buldukları topraklar, aşırı ölçüde geniştir. Kendi toprağını doğrudan doğruya işlememe, tarımsal verimlilik üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Türkiye hakkında saptanan bu genel özellikler, bazı illerde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Üstelik, toprak dağılımının en adaletsiz görüldüğü illerde, topraksız aile sayısının daha çok, kentlerde yaşayan ailelerin köydeki topraklarının oransal olarak daha geniş, kişilere, ailelere, ya da sülâlelere ait köy sayısının daha fazla olduğu da bir gerçektir. Buna bakarak, Köy Envanter Etüdüleri'nin verdiği sayısal bilgilerin kesinliği hakkında kuşku duyulsa bile, bu bilgilerin gerçeğe uygun özellikleri ve eğilimleri yansıttığı söylenebilmektedir.

Köy Envanter Etüdüleri'nden sağlanan bilgiler, gelecekte toprak reformunu uygulayacak olanlara da yol gösterebilecek niteliktedir. Çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere göre ülkemizde tarımsal topraklar üzerindeki mülkiyet düzeni toprak reformunun bir an önce gerçekleştirilmesini zorunlu kılacak bir görünüme sa-

⁹ Bk. ÇELEBİCAN, Gürğân : Türkiye'nin Toprak Düzeni, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt :XVII sayı : 1-2, Ankara 1970, sh. 139 vd.

lıdır. Ancak bu zorunluluk, bazı illerimizde daha güçlü olarak ortaya çıkmaktadır. Eldeki olanakların, toprak reformunu ülke ölçüsünde, aynı zamanda ve kısa süre içinde gerçekleştirmeye yeterli sayılmaması yüzünden bir ayırım yapmak gerekiyorsa, yukarda birinci ve ikinci küme olarak bir araya toplanan 14 ilimize öncelik verme yoluna gidilebilir. Bu illerde çiftçi ailelerine ait topraklar, Türkiye toplamının % 23,5 gibi küçük sayılabilecek bir bölümünü meydana getirmektedir. Yine bu illerdeki topraklı çiftçi aileleri ise Türkiye toplamının % 17'sidir. Bu illerde, toprak reformundan etkilenebilecek aileler 200 dönümden büyük toprakların sahibi olanlardır ki bunların Türkiye'deki topraklı çiftçi ailelerine oranı sadece % 0,9 dur. Oysa, bunlara ait toprakların, Türkiye'deki çiftçi ailelerinin mülkiyetinde olan topraklara oranı % 10 dolaylarındadır. Bütün Türkiye'de 200 dönümden daha geniş toprağı olup da toprak reformundan etkilenebilecek ailelerin oranı, topraklı çiftçi ailelerinin % 2,4 kadar küçük bir bölümüdür. Sahibine bırakılacak toprak genişliğini 200 dönümden geniş tutacak bir toprak reformu, bu oranı daha da düşürecektir. Buna karşılık, yapılacak bir toprak reformundan yararlanacak aile sayısı, reformdan etkilenecek aileler sayısına göre pek fazla olabilecektir.